

3. Пентилюк М., Нікітіна А., Горошкіна О. Концепція когнітивної методики навчання української мови // Дивослово. – 2004. – №8. – С.5–9.
4. Ситнов Ю.А. Совершенствование интеллектуального уровня учащихся при когнитивном подходе к изучению языков // <http://pn.pglu.ru.index.php?module=subjects&funs=printpage&pageid=750&scope>.

УДК 371.25

Попова Л.О.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАД УДОСКОНАЛЕННЯМ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ НА РІЗНИХ ЗА ТИПОМ УРОКАХ

У статті розкрито особливості роботи з удосконалення монологічного мовлення учнів 5-7 класів на уроках розвитку мовлення та вивчення лінгвістичного матеріалу. Особливу увагу приділено роботі з текстом – основному засобу навчання української мови у сучасній методиці.

The peculiarities of work on improving the skills of monological speech of pupils of 5-7 forms on the lessons of improvement speech skills and studying the linguistic material are exposed in the article. Special attention is paid to work with a text as the basic means of studying Ukrainian in modern teaching methods.

Основною формою навчання в школі був і залишається урок, отже, йому належить провідна роль у підвищенні результативності навчання, розвитку й виховання учнів. У лінгводидактиці урок визначено як основну організаційну форму навчально-виховної роботи, що проводиться з постійним складом учнів, у межах точно встановленого часу [2: 340].

Порівняно з іншими формами навчання урок досліджено досить ґрунтовно. Методику проведення уроку української мови висвітлено в дослідженнях С.Чавдарова, В.Сухомлинського, О.Біляєва, Т.Донченко, С.Карамана, І.Олійника, М.Пентилюк, К.Плиско та ін. Значний внесок у вивчення проблеми сучасного уроку мови в старших класах зроблено вітчизняними методистами О.Біляєвим, Л.Забаштою, С.Караманом, Г.Шелеховою та ін.

У сучасній лінгводидактиці уроки української мови класифікують за змістом навчального матеріалу, структурою уроку та навчальною метою. За змістом матеріалу уроки мови М.Успенським [5] поділено на два типи: аспектні, пов'язані з вивченням окремих аспектів мови й формуванням в учнів мовної та лінгвістичної компетенцій, та розвитку зв'язного мовлення, метою яких є формування мовленнєвої, комунікативної компетенцій учнів. Відповідно до мети (за класифікацією О.Біляєва) уроки поділяються на дві групи. До першої належать уроки, пов'язані з вивченням окремих тем та розділів науки про мову, їх головна мета – сформувані вміння й навички на основі засвоєних теоретичних відомостей. До другої слід віднесено уроки розвитку мовлення, мета яких пов'язана з формуванням та розвитком в учнів комунікативних умінь і навичок [4: 5]. М.Баранов відповідно до мети й структури виділяє навчальні й контрольні уроки. Тип навчального уроку не залежить від змісту використаного матеріалу, наприклад: на уроці вивчення нового матеріалу можуть повідомлятися й мовні, і правописні, й мовленнєві, і стилістичні відомості [3: 121]. Беручи до уваги всі зазначені класифікації уроків, будемо спиратися на класифікацію запропоновану О.Біляєвим.

Мета нашої статті – визначити особливості роботи над удосконаленням монологічного мовлення учнів 5–7 класів на різних за типом уроках.

Система роботи з удосконалення монологічного мовлення використовується на різних за структурою аспектних уроках. На уроках вивчення нового матеріалу завдання учнів полягає в ознайомленні з новим мовним явищем, формуванні відповідних мовних умінь і навичок. Тому на цих уроках важливе місце посідає аналіз монологічного мовлення:

монологу вчителя (розповідь, пояснення, доведення тощо), тексту параграфа шкільного підручника й текстів вправ. Наприклад:

- виберіть із пропонуванних (2–3) найбільш точно або коротше формулювання поняття, обґрунтуйте свій вибір;
- з'ясуйте, у якій послідовності треба вказати ознаки цього визначення, з чого потрібно почати опис (характеристику) поняття;
- знайдіть помилки у відповіді однокласника.

Додому учням можна запропонувати підготувати усну відповідь на лінгвістичну тему. Пропонуючи таке домашнє завдання, учителеві необхідно звернути увагу на те, де слід шукати потрібний для відповіді матеріал, тобто вказати параграфи й номери вправ, запропонувати можливий план відповіді. Так, для підготовки усного повідомлення “Для чого ми вивчаємо однозначні й багатозначні слова?” п'ятикласники можуть користуватися не тільки текстами параграфів, а й матеріалами тлумачного словника, вправ і завдань, уміщених у підручнику.

Центром уроку закріплення знань і навичок є виконання тренувальних вправ, спрямованих на розвиток умінь і навичок, формування яких було закладено на попередньому уроці [3: 121], а також репродуктивно-креативних вправ, спрямованих на розвиток умінь і навичок учнів аналізувати, трансформувати й переказувати тексти різного типу й стилю мовлення. На таких уроках навчання монологічного мовлення здійснюватиметься в певній послідовності: аналіз тексту → переказування тексту → створення монологу. Наприклад: *Перепишіть текст, уставляючи пропущені букви й розкриваючи дужки. Доберіть до нього заголовок. Назвіть засоби зв'язку речень у тексті.*

Шануй і поважай матір і бат..ка. Вони дали тобі жи..я. Ти будеш дорослою людиною, але для них до останн..ого їхн..ого подиху залишишся д..тям. Своєю працею й піклував..ям вони н..суть радіст.. у твою колиску. (Не)забувай, що бат..ки також мают.. право на радіст... Де б ти (не)був, (ні)коли (не)забувай про свою рідну домівку. Завжди пам..ятай про неї (За В.Сухомлинським).

- Підкресліть у тексті дієслова. Визначте їх вид.
- Доберіть синоніми до слів **домівка, піклування**.
- Напишіть продовження тексту, висловлюючи свої думки про шану й повагу до рідних.

На уроках перевірки й обліку набутих знань, умінь і навичок робота з удосконалення монологічного мовлення учнів спрямована на виявлення рівня сформованості вмінь і навичок учнів використовувати у власному монологічному висловлюванні вивчені мовні одиниці. Такі уроки сприяли виявленню індивідуальних мовленнєвих здібностей. Формування умінь і навичок учнів редагувати власне висловлювання в основному здійснювалося на уроках аналізу творчих робіт.

Основна увага удосконаленню монологічного мовлення приділялася на уроках розвитку зв'язного мовлення. У сучасній лінгводидактиці існує кілька класифікацій уроків розвитку зв'язного мовлення. Так, в основу класифікації О.Біляєва покладено вид творчої роботи й мету її проведення: уроки, присвячені виконанню учнями творчих робіт малих жанрів, і уроки проведення великих за обсягом письмових переказів і творів та їх аналізу з учнями [1: 42]. Автори посібника “Технологія сучасного уроку рідної мови” класифікують уроки розвитку зв'язного мовлення услід за О.Біляєвим: урок підготовки і побудови усного висловлювання; уроки написання докладного або стислого переказу, творчого або вільного переказу, урок підготовки й написання твору-розповіді, твору-опису, твору-роздуму, урок підготовки й написання творів газетних жанрів, урок підготовки і складання ділових документів [4: 6]. Г.Шелехова відповідно до провідної мети курсу української мови – інтелектуального й мовленнєвого розвитку учнів, збагачення їхнього емоційного й духовного світу – виділяє такі уроки розвитку зв'язного мовлення: уроки формування нових понять, уроки формування комунікативних умінь і навичок, уроки контролю, уроки вдосконалення усних і письмових висловлювань [6: 20].

Ми беремо до уваги різні погляди методистів на класифікацію уроків розвитку зв'язного мовлення, проте для забезпечення реалізації комунікативного навчання найбільш прийнятною вважаємо класифікацію, запропоновану Г.Шелеховою. На основі цієї класифікації виділяємо уроки розвитку зв'язного мовлення, що сприяють формуванню в учнів умінь аудіювання, читання, говоріння й письма, активізації роботи над удосконаленням монологічного мовлення: урок вивчення мовленнєвих понять (монолог, усне й писемне мовлення, текст, тема й основна думка, стилі, типи мовлення, ситуація спілкування, адресат висловлювання тощо); урок формування мовленнєвих умінь і навичок; урок перевірки сформованості певних мовленнєвих умінь і навичок; урок редагування й коректування усних і письмових монологічних висловлювань.

На цих уроках учні мають змогу засвоювати мовленнєві поняття, необхідні для подальшого створення монологічних висловлювань; здійснювати аналіз тексту, що передбачає аналіз структури, змісту, ідейного навантаження основної думки, стилістичних і жанрових особливостей мовних одиниць, переказ тексту; складати власні монологічні висловлювання. Наприклад:

1. Доведіть, що це текст. Назвіть його основні ознаки (ілюструйте відповідь прикладами з тексту).
2. Визначте тему й основну думку тексту.
3. Визначте тип мовлення. З'ясуйте стильову належність тексту. Доведіть свою думку, ілюструючи прикладами з тексту.
4. Визначте можливого адресата та мету висловлювання.
5. Випишіть ключові слова з тексту.
6. Визначте лексичні засоби зв'язку речень у тексті.
7. Поділіть текст на абзаци. Визначте мікротеми тексту. Як вони впливають на з'ясування загальної теми тексту?
8. Доберіть низку означень до слів *природа, село, квітка*.
9. Поясніть значення виділених слів.
10. Доберіть синоніми до слів *навмання, живопис*.

Чарівна природа рідного села, розмай дерев, квітів, зеленого **руна** трав стали для Катерини Білокур **академією** мистецтв. Дівчина самотужки осягає таємниці техніки живопису. До художнього відтворення краси довколишнього світу йде навмання. Милуючись кожною квіточкою, листочком, травинкою, кольоровою гамою сутінків і світанків. Вона у природи навчається поєднувати кольори та відтінки, передавати на полотні світлотіньові переходи. Найпліднішим у творчості Катерини Білокур був післявоєнний період. Вона створила такі перлини, як “Цар-колос”, “Буйна”, “Привіт урожаю”, “Рідне поле”, “Сніданок”, “У Шрамківському районі на Черкаській землі” та ін. (О.Гончар).

II. Напишіть роздум “Живопис у нашому житті”.

Під час вибору типу уроку необхідно враховувати етапи створення монологу, етапи роботи над удосконаленням монологічного мовлення й види мовленнєвої діяльності. Наприклад, аналіз текстів різних стилів і типів мовлення, що передбачає вдосконалення вмінь і навичок текстосприйняття (аудіативних) та текстотворення (говоріння і письмо), проводиться переважно на уроках вивчення нового матеріалу та уроках вивчення мовленнєвих понять; переказ текстів, складання творів малих жанрів – на уроках закріплення умінь і навичок, формування мовленнєвих умінь і навичок.

Змоделюємо взаємозалежність типів уроків української мови й розвитку мовлення та етапів створення монологу й етапів роботи над удосконаленням монологічного мовлення.

Види мовленнєвої діяльності	Етапи створення монологу	Ступені роботи над удосконаленням монологічного мовлення	Типи уроків української мови
Аудіювання і читання	↗	I ступінь <i>аналіз тексту</i> →	<ul style="list-style-type: none"> уроки вивчення нового матеріалу; уроки вивчення мовленнєвих понять
Говоріння і письмо	підготовчий етап ↘	II ступінь <i>переказ тексту</i> →	<ul style="list-style-type: none"> уроки закріплення; уроки формування мовленнєвих умінь і навичок
	<ul style="list-style-type: none"> урахування мовленнєвої ситуації, формування мовленнєвої інтенції, внутрішнє програмування →	III ступінь <i>складання творів малих жанрів</i> → IV ступінь <i>прогнозування композиції майбутнього монологу залежно від теми, типу та стилю мовлення</i> →	уроки перевірки сформованості певних мовленнєвих умінь і навичок
	реалізація програми →	V ступінь <i>відтворення монологічного висловлювання в зовнішньому мовленні в усній або письмовій формі</i> →	
	контроль	VI ступінь <i>оцінка монологічного висловлювання</i>	уроки редагування й коректування усних і письмових монологічних висловлювань

Звичайно, у межах однієї статті важко висвітлити всі аспекти порушеної проблеми. Подальшим перспективним напрямком може стати визначення особливостей використання корекційних вправ і завдань на різних за типом уроках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляєв О.М. Сучасний урок української мови. – К.: Рад. школа, 1981. – 176с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376с.
3. Методика преподавания русского языка в школе: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. М.Т.Баранова. – М.: Академия, 2000. – 368с.
4. Технологія сучасного уроку рідної мови / Н.Б.Голуб, Л.М.Дяченко, Н.М.Остапенко, В.В.Шляхова / За ред. Н.М.Остапенко. – Черкаси: Відлуння, 1999. – 128 с.
5. Успенский М.Б. Типология уроков русского языка // Рус. яз. в нац. шк. – 1982. – № 4. – С. 28-29.
6. Шелехова Г.Т. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі: Автореферат дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 1996. – 45с.